

Distopies, civisme i republicanisme

Carolina Galais

El genoma dels valors

Del seguit d'accions que els polítics poden portar a terme en l'exercici de les seves tasques de govern, aquelles relacionades amb la promoció de valors són les que més desconfiança em provoquen. Por, fins i tot. Em fan pensar de seguida en Philip K. Dick, Ray Bradbury, Orwell i en totes les grans mentes que han imaginat futurs poc seductors. O que potser van entreveure fugaçment la realitat d'un futur distòpic. Molts d'aquests mons de paper presenten governs poc amants de l'ortodòxia democràtica i partidaris d'intervenir les mentes dels ciutadans, reprogramant el seu llenguatge i els seus valors per a aconseguir ser estimats.

Aquesta tardor de 2011, enmig del seguit de notícies econòmiques apocalíptiques, una m'ha cridat especialment l'atenció en el sentit que deia abans. I és el Pla Nacional de Valors sorgit de la nova conselleria de Benestar Social i Família i del seu cap Josep Lluís Cleries del Govern de la Generalitat de Catalunya. No podem dir que el pla ens agafi amb el pas canviat. Un epígraf sencer del programa electoral de Convergència i Unió (CiU) per a les eleccions de 2010 es titulava "valors", i esmentava fins a trenta principis com ara l'esforç, el treball, la humilitat, l'excel·lència... només hi falta una menció explícita al Seny i a la Rauxa per a recollir tot el que som i el que ens agradaria ser als catalans.

Diu la introducció a aquest epígraf del programa: “Malgrat l'aparent crisi actual del sistema de valors que ha fet gran Catalunya, aquests valors formen part del substrat que va configurant tota nació al llarg de la seva evolució històrica. Hi són, hi han estat sempre, formen part de l'ADN del país, i són els que ens han fet sobreviure, reaccionar i progressar en les condicions més difícils.” Puc fer-me a la idea del que és la història i la cultura política d'un país, però no del que és el seu ADN. Això em fa venir al cap una altra distopia famosa: *Gattaca* i el control genètic de la qualitat de la ciutadania. Afortunadament, el redactor aclareix que cal recuperar “uns determinats valors que són els que tradicionalment han estat inherents a la gent de Catalunya”. Això deixa clar que no es tracta de genètica, sinó de depurar els nostres valors dels aportats per altres cultures per tal de no convertir-nos en els Morlocks degenerats de H. G. Wells a *La màquina del temps*. El que no sé és si aquesta depuració implica una tria entre valors autòctons i aliens, per la qual cosa es necessitaria reclutar un bon equip d'antropòlegs. I no estan els pressupostos per malbarataments...

Les ciències socials i el civisme

Ens ha tocat viure una època en què fins i tot aspectes tan delicats i tècnics com les receptes per sortir de la crisi econòmica són opinables per tertulians de dubtosa formació i rigor. Com no s'ha de poder opinar sobre una cosa essencialment subjectiva com són els valors? I, tanmateix, hi ha ciència al respecte. El psicòleg social Shalom Schwartz ha identificat deu (no trenta) valors, entesos com a “principis rectors bàsics de la vida”, i que són universals, és a dir, independents dels països i cultures d'origen. Comuns, per tant, a Morlocks i Elois. Aquests principis són el poder, l'èxit, l'hedonisme, l'estimulació, l'autonomia, l'universalisme, la benevolència, la tradició, la conformitat i la seguretat. En realitat, la major part dels desideratums del programa de CiU per a les eleccions autonòmiques de 2010 (i probablement també abans i després) serien variants dels tres darrers valors, amb alguns trets d'èxit, poder i benevolència. *No wonder*, que dirien els americans, això és coherent amb una força política d'arrel democristiana, liberal i nacionalista, i per tant ens resulta més familiar que un reguitzell de principis que semblen voler abastar-ho tot.

De fet, el mateix Cleries ja ha fet un intent per condensar el futur Pla Nacional de Valors, i resumeix el contingut en respecte, convivència i —un dels conceptes més masegats darrerament per la classe política— civisme. El problema és que com a *civisme* pot passar gairebé qualsevol cosa a causa de la seva component normativa i del fet que és un terme en constant evolució i *cool*, és a dir, encara no llastrat amb connotacions rànies. Rebatejar elements incòmodes és una pràctica amb paral·lelismes amb *Un món feliç* (Huxley), en què els noms dels ministeris del règim indicaven exactament el contrari de

la seva activitat. Però no només a la ficció trobem aquest fenomen. El 2004, Benjamin Barber (autor i teòric de la *Democràcia forta*) va publicar *L'imperi de la por*, en què deixava palès com l'administració de George W. Bush va anar introduint nous mots al vocabulari quotidià i alterant el significat d'altres amb la finalitat d'incrementar la por i minar la tan preciosa llibertat negativa del liberalisme.

Però tornem al significat del terme civisme. Què hi tenen a dir aquí les ciències socials? El politòleg Russell J. Dalton es va començar a preguntar a mitjan dècada anterior què era exactament ser un “bon ciutadà” després de constatar que autors com Robert Putnam eren extraordinàriament pessimistes sobre les qualitats de la ciutadania nord-americana. Putnam, en el seu *Bowling Alone*, subscribia la percepció Convergent que hi ha una “crisi de valors”, en aquest cas reflectida en una creixent apatia i individualisme. Dalton tenia la sospita que, més que una “crisi”, el que els científics estaven observant, perplexos, era un canvi cultural, i que la majoria no era capaç d'analitzar-ho objectivament o com a mínim trobar-ne els aspectes positius que sí havia percebut Inglehart pel que fa al materialisme i postmaterialisme gairebé dues dècades abans. Mitjançant dades d'enquestes realitzades en distints països occidentals, Dalton va arribar a la conclusió que existien quatre categories de normes de ciutadania (és a dir, quatre característiques que hom pot trobar “desitjables” en un individu per a considerar-lo un “bon ciutadà”). Aquestes característiques són la participació política, l'autonomia, l'ordre social i la solidaritat. Tanmateix, alguns d'aquests trets són incompatibles o, com a mínim, difícilment reconciliables. Un individu autònom, que valori el fet de crear-se la seva pròpia opinió, l'intercanvi racional d'arguments i la necessitat de controlar l'acció del govern, probablement serà políticament actiu —fins i tot practicant activitats del repertori de la protesta, incloent-hi les il·legals— però difícilment obeirà els seus governants sense qüestionar-los.

Dalton arriba a la conclusió que les normes de ciutadania es poden agrupar en dues grans dimensions o percepcions de civisme: el compromès o actiu i l'obedient o passiu. El primer inclou el valor de la participació i el d'autonomia. L'individu cívic des d'aquest punt de vista intenta incidir en les decisions públiques que l'afecten i sovint no té prou amb les eleccions per a aquest propòsit. Enfront d'aquesta percepció dinàmica de la ciutadania, en trobem una altra centrada a garantir l'ordre social. La solidaritat, tanmateix, no s'alinea clarament en cap dels dos tipus ideals de civisme, ja que la cultura política d'alguns països del sud d'Europa està fortament impregnada de valors cristians, com la caritat, que amb dades d'enquesta és molt difícil de diferenciar de la solidaritat, encara que aquesta darrera tingui un matís horitzontal que no té la primera. Mentre en alguns països la solidaritat és interpretada més en la línia del Che Guevara (“la tendresa dels pobles”, en deia ell) o de la *Fraternité*

de la República francesa (i, per tant, seria típica del civisme compromès o actiu), en altres hi veuen la tercera virtut teològica, i aniria de la mà de l'ordre i la seguretat. També Victòria Camps esmenta la solidaritat com a valor base del civisme força relacionat amb la justícia, juntament amb la responsabilitat —en el sentit de compromís amb allò públic— i la tolerància —en el sentit d'acceptació d'allò que produeix desgrat.

De què parla CiU, doncs, quan diu que al llarg del seu mandat al capdavant de la Generalitat de Catalunya, començat el 2010, impulsarà el civisme amb un Pla Nacional de Valors? Probablement de seguretat, ordre social, caritat i obediència més que d'activisme i autonomia, impulsant una visió del ciutadà que no entorpeixi el funcionament de les institucions mentre ells se n'encarreguin. La veritat és que no em puc imaginar uns poders públics impulsant sincerament l'altra vessant del civisme, posant eines a les mans dels ciutadans que els facin més autònoms i, per tant, fent-se ells mateixos més prescindibles. Excepcionalment, alguns governs locals carismàtics han impulsat polítiques de participació ciutadana (vegeu al respecte els treballs de Joan Font o Yves Sintomer). Tanmateix, i des del meu punt de vista, la majoria de polítiques de participació local que les han seguit desvirtuen el seu esperit originari, implementant-se més per a assolir els estàndards de “bona governança” que amb la voluntat de fer més cívics i participatius els ciutadans.

Les tradicions del civisme: comunitarisme, liberalisme i oportunisme

Hi ha un problema de coherència amb les visions passives del civisme, i és que, malgrat que defensen el valor de la tradició, són en realitat molt modernes. Des de l'antiga Grècia, l'adjectiu “cívica” posa èmfasi en les actituds i comportaments compromesos amb la comunitat i orientats al bé públic típics del republicanisme comunitarista. No és fins molt després que el civisme comença a vincular-se al dret a la defensa de l'esfera privada i a la individualitat. Philip Pettit, juntament amb Ackerman, Dworkin o Gutmann han contribuït a allunyar el civisme de la seva concepció original a còpia d'emfasitzar els conceptes d'interès i llibertat negativa. Des d'aquest punt de vista, un ciutadà cívica no pertorba el descans dels seus veïns, no embruta l'espai públic, però tampoc no intervé per a ajudar activament el seu proïsme o millorar el seu entorn.

Aquesta concepció és tan limitada que en realitat li escau millor el terme “urbanitat”, com ja s'anomenaven aquest conjunt de normes socials a Espanya fa mig segle. Per entendre la desaparició d'aquest terme i la seva resurrecció amb una etiqueta molt més atractiva (*civisme*) cal posar-nos en el context de la Transició i de la reacció social a l'excessiva regulació nacional-catòlica. Les institucions del règim amb funcions socialitzadores (Església, Secció Femenina

o Sindicat Vertical), i especialment l'Escola, s'havien excedit en la regulació del comportament dels ciutadans. Aspectes propis de la vida privada, com les creences religioses, la sexualitat o la higiene es van sistematitzar per poder adoctrinar els espanyols en la postura oficial del règim respecte a aquests temes. És per això que l'oposició al franquisme va tenir una reacció liberal a la seva finalització, emfasitzant aspectes com la privacitat, la llibertat o la individualitat. D'aquesta manera, es van ometre durant molt temps valors relacionats amb la "urbanitat" que predicava el nacionalcatolicisme, però que també s'ensenyaven a l'escola espanyola al primer terç de segle xx —és a dir, també durant la Segona República. A aquesta comprensible revolució individualista i progressista s'ha sumat la cultura del consum postmoderna i l'èxit dels valors capitalistes des dels anys setanta i vuitanta del segle passat. El resultat és una noció d'*individu* molt més forta que la de *comunitat*, a què s'ha girat l'esquena arreu, també al nostre territori. Una llàstima, tenint en compte que el franquisme tampoc no va arribar a construir una idea del "nosaltres" i del que és públic. A hores d'ara el nostre territori és un dels pocs on els ciutadans interpreten que el que és públic no és de ningú, en comptes d'entendre que és de tothom. Probablement podríem aprendre dels països veïns —França sense anar més lluny— on les polítiques públiques de civisme van més enllà de la sanció i la prevenció del vandalisme i se centren en l'educació per la ciutadania activa i l'orientació al bé públic.

Tenim, doncs, que el civisme s'omple d'un contingut o d'un altre en funció de la normativitat, de l'evolució social, i encara mancava un tercer condicionant: la necessitat. El civisme com a discurs polític orientat a facilitar la tasca de govern. En aquest sentit l'administració pionera no ha estat el govern de la Generalitat, sinó la local. L'Ajuntament de Barcelona, molt abans del canvi de govern aquest passat maig, va ser un dels primers a l'Estat espanyol a impulsar una ambiciosa ordenança de civisme que regulava molts, probablement massa, aspectes de la vida del ciutadà. Les ordenances són el tipus de política local de civisme que més ha proliferat al context espanyol als darrers anys, probablement perquè els pressupostos dels consistoris assumeixen despeses extraordinàries relacionades amb la neteja, reparació i vigilància dels espais públics si els trets més elementals de la urbanitat són absents de la ciutadania. Una modificació el 2003 de la Llei reguladora de bases del règim local va habilitar els municipis per a ordenar les relacions de convivència d'interès local i l'ús dels seus serveis, equipaments i infraestructures, i també per a establir infraccions i imposar sancions. Aquest nou marc legal i les noves competències locals han estat aprofitades per alguns consistoris per a refondre i actualitzar diversos bans i ordenances a propòsit de la neteja, l'oci nocturn, les zones verdes o el soroll sota la forma d'ordenances de civisme i convivència, en molts casos simples actualitzacions de les ordenances de Policia i Bon Govern dels anys vuitanta.

Inconsistències i “La fuga de Logan”

L'epidèmia d'ordenances de civisme per tot l'Estat espanyol sorgides a l'ombra de la de Barcelona ha tingut efectes en l'estil de governança i en el revifament de conflictes entre ciutadans relacionats amb la mobilitat o la venda ambulant il·legal. A més, obren la porta a la contradicció, al ridícul i, en última instància, al descrèdit de la classe política. Un exemple seria la guerra oberta de la majoria de consistoris contra els grafitis. Contra tots els grafitis, siguin *tags*, *throws*, murals, peces o eslògans. Però un bon dia, a Londres o a Donosti, un presumpte *Banksy* apareix al bell mig de la ciutat, i els tècnics municipals corren per a preservar-lo de les inclemències del temps. És una “obra” artística perquè així ho indica la seva cotització al mercat, i a més és susceptible d'explotació turística. Malgrat aquestes contradiccions, no cal menystenir els efectes que tindran aquestes polítiques sobre el llenguatge i els valors de la ciutadania. Les esmentades campanyes i plans de civisme i valors han consolidat un ideal de ciutadà passiu i dòcil que no té res a veure amb el que es propugnava inicialment a la Grècia clàssica o des del republicanisme comunitarista. I l'han presentat com un objectiu neutre i universal, malgrat que respon als interessos d'un determinat tipus de ciutadans, generalment privilegiats —botiguers, automobilistes, autòctons, habitants del centre— i gairebé sempre amb una mitjana d'edat equiparable a la del Buró polític del Partit Comunista Cubà.

Potser és comprensible que el pragmatisme i la sostenibilitat dels pressupostos públics portin les elits polítiques a impulsar uns determinats valors “útils”. Però també se'ls suposa més capaços d'inclinar-se cap al bé comú que els seus votants —per tot allò de la vocació de servei al poble que en algun moment de la vida van sentir. La realitat és ben diferent. Trobem polítiques ideològiques escudades darrere conceptes que sonen a nou i a universals. Fins que els seus impulsors ensopeguen i cauen a terra les caretes. Com li ha passat a Boi Ruiz, recentment nomenat conseller de Salut de la Generalitat de Catalunya i, per tant, col·lega de l'esmentat Josep Lluís Cleries. Suposem, doncs, que Boi Ruiz, com a membre del govern català, és *portador* dels suposats valors de l'ADN català, o com a mínim del còctel democristià-liberal-nacionalista. L'honorable conseller, a la darrereria d'octubre de 2011, retirava l'estatus de dret a la salut afirmant que “la salut és un bé privat que depèn d'un mateix, i no de l'Estat (...) perquè aquesta depèn del codi genètic que tingui la persona, dels seus antecedents familiars i dels seus hàbits, que és el que seria l'ecosistema de la persona”. Una altra vegada els gens, quina obsessió. Evidentment, aquestes declaracions van motivar tocs d'atenció al Govern català per part d'agències tan moralment solvents com Amnistia Internacional. Els drets universals de l'home, explicitats des de 1948, són independents del color polític dels governants, i si evolucionen és per a

expandir-se, no per a encongir-se, li han hagut de recordar. Boi Ruiz em porta a territoris distòpics més llunyans que *Gattaca*. Concretament a una pel·lícula de 1973, *Soylent Green* (*Cuando el destino nos alcance*), ambientada el 2022. En aquest futur —utòpic per a alguns—, l'empresa privada ha trobat la solució perfecta, eficient i sostenible per alimentar la gran massa de treballadors: els recicla i els integra a la cadena alimentària un cop morts. Exagerat? Jo començaria a preparar la *Fuga de Logan* quan canviïn els noms a les principals conselleries. Perdó, volia dir, quan els tornin a canviar, un altre cop.